

PhDr. Eduard Šimek, CSc.

Na Líše 1231

141 00 Praha 4

Posudek oponenta disertační práce PhDr. Luboše Polanského:

MINCE 9. A 10. STOLETÍ V ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZECH Z ČESKÝCH ZEMÍ

A JEJICH PŘÍNOS PRO POČÁTKY NAŠICH DĚJIN

předkládané v roce 2019 na Ústavu pro archeologii

I. Stručná charakteristika práce

Předkládaná disertační práce PhDr. Luboše Polanského je výsledkem autorova dlouhodobého zájmu o problematiku daného období, prvních století raného středověku. Výsledky svého výzkumu v uplynulých zhruba dvaceti letech publikoval česky i cizojazyčně v řadě studií a článků v domácích a zahraničních odborných periodikách a kolektivních monografiích (viz kapitola 5. Prameny a literatura, s. 496, 517, 519, 523-526). Stal se tak mimo jiné účastníkem po téměř půl století trvající mezinárodní diskuse o počátcích českého mincovnictví, do níž vnesl nové argumenty, podporující oprávněnost kritických stanovisek českých badatelů k pozdějšímu datování počátku ražby mince v Čechách badateli zahraničními (Wolfgang Hahn, Stanislaw Suchodolski) i k chronologicko typologickému řazení nejstarších typů českých mincí. Svou pozornost však neomezil jen na diskutované počátky českého mincovnictví. Zaujala jej problematika tzv. blíže nepřirazených denárů, přeražeb, dosud málo sledovaných obolů, organizace mincovnictví, spojená s počátky mincování na Vyšehradě a v Olomouci, rozpoznání jmen mincmistrů, ražeb Slavníkovců Soběslava a Vojtěcha, ražeb třetího pražského biskupa Thiddaga i ražeb s nejistým původem. Nejednou šlo o reakce na zveřejněné podněty jiných autorů. A nejen to, záhy si uvědomil potřebu soustavného sledování a vyhodnocování pro numismatiku nejvlastnějších a pro další vědní obory významných hmotných pramenů – nálezů mincí. Zpracoval a formou CD-ROM zveřejnil katalog Nálezy mincí 10. století v Českých zemích (GAČR, projekt č. 404/05/2134) jako základ dalšího výzkumu a zpracování průběžně doplňované databáze potřebných informací.

Postupně tak vytvářel základ práce, kterou sumarizuje dosažený stav poznání. Dříve vyslovené soudy aktualizuje, doplňuje a opravuje v souladu s novými zjištěními.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Úroveň zpracování prokazuje výbornou orientaci v problematice vyhrazené několika vědním oborům – numismatice, archeologii a historii. Zúročuje zde poznatky získané z bohaté literatury (viz soupis 5.3 – Literatura, s. 494-543), odkazuje nejen na hmotné, ale i písemné, tiskem vydané prameny, vyslovuje se k otázkám metodickým (např. využití metrologických dat pro hodnocení nálezového materiálu), přichází s novými postupy čtení mincovních opisů, prokazuje cit pro detaily mincovních obrazů, vyslovuje se k typologicko-chronologickému řazení typů a variant nejstarších denárů velkého střížku. Shromážděný numismatický materiál posuzuje z hlediska typů nálezů, jejich chronologie, topografie, ikonografie, epigrafiky, výrobní technologie a ve vybraných případech i složení kovů. Výsledky mnohdy náročného studia předkládá v rozsáhlém, přehledně členěném textu (543 s.) srozumitelně, jakkoli jeho formulace nebyla v některých částech snadná vzhledem k potřebě detailního vyjádření. Předností je bohatá fotodokumentace, zpřístupňující nálezové kusy z jednotlivých lokalit. Fotodokumentaci doprovázejí přesné popisy zobrazených exemplářů včetně údajů o nálezových okolnostech, metrologii, současném uložení ve sbírkových fondech, doplněných citacemi literárních odkazů. Text logicky směřuje k předem stanovenému cíli, ukázat na konkrétních příkladech pramenný význam nálezů mincí pro poznání mincovních dějin raně středověkého českého státu, doložených hmotným materiálem značné vypovídací hodnoty. Svědectví nálezů mincí je však širší a v kontextu se znalostí nálezových okolností se stávají nepostradatelným zdrojem informací pokračujícího bádání historických oborů nejen o zde sledovaném období, ale i o dobách pozdějších.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Práce je členěna do tří kapitol, kterým předchází krátký úvod (s. 9-13) a v závěru doprovodný přehled pramenů a literatury včetně seznamu zkratk (s. 481-543). Těžištěm je druhá nejrozsáhlejší kapitola „*Počátky českého mincovnictví ve světle nových a revize starých nálezů*“ (s. 45-480) s třemi podkapitolami „*Datování počátků českého mincovnictví a chronologie typů*“ (s. 46-76), „*Nálezy denárů 10. století v českých zemích*“ (s. 77-331),

„*České mincovnictví 10. století*“ (s. 332-480), v nichž je výklad dále strukturován do šestnácti oddílů a většího počtu pododdílů.

Prvá z kapitol „*Nálezy mincí před počátkem české ražby*“ (s. 14-44) je věnována nálezům cizích mincí na českém a moravském území, které autor rozděluje do tří fází, staročeské (Nálezy karolinských denárů v Čechách), staromoravské (Nálezy mincí na Moravě) a raně přemyslovské (před rokem 948). Konstatuje významné zvýšení počtu nálezů především v první a v poslední fázi a novou interpretací nálezů druhé fáze mění pohled na monetární vazby českého a moravského knížectví v daném období. Situaci názorně dokumentuje tabelárními přehledy mincí 9. století nalezených v Čechách (s. 25), mincí 9. a 1. poloviny 10. století nalezených na Moravě (s. 32) a mincí 1. poloviny 10. století nalezených v Čechách (s. 36). V navazujícím výkladu „*Předmincovní období*“ (s. 37-44) se na základě revize moravské části nálezů plně ztotožňuje s odmítnutím Sejbalovy teorie o výrazném vlivu mincí na hospodářství Velké Moravy /viz Ján Hunka, Karolínské mince zo Slovenska a ich význam/ (s. 37).

V prvé podkapitole druhé kapitoly rekapituluje starší názory na datování počátků českého mincovnictví a kriticky podrobně rozebírá argumentaci nových hypotéz. Zamýšlí se nad širšími souvislostmi české mincovní ražby a upřesňuje chronologii typů nejstarších českých denárů. U 21 typů v přehledu uvádí přibližnou absolutní dataci, soupis variant (podle F. Cacha), které k danému typu řadí, a nejstarší nálezy, které typ datují (s. 70-72). Navazující druhou podkapitolu „*Nálezy denárů 10. století v českých zemích*“ uvádí konstatování výrazného nárůstu počtu nálezů, v němž se odráží používání detektoru kovů v rámci oficiálních archeologických výzkumů i při činnosti soukromých hledačů. Autorovi se podařilo podchytit 154 nálezů (viz tabelární přehled, s. 79-82), tedy několikanásobně více než Pavlu Radoměrskému v roce 1956 (41 nálezů) nebo Františku Cachovi v roce 1982, který zaznamenal pouze nálezy českých denárů (31 nálezů). V prvním oddíle této podkapitoly (s. 83-161) se detailně věnuje jednotlivým a drobným nálezům mincí 2. poloviny 10. století v Čechách, nacházeným především na významných hradištích a v jejich zázemí. Uvádí 23 lokalit, z nichž prezentuje 75 nalezených exemplářů. Nálezy posuzuje z hlediska jejich vypovídací hodnoty. Vytváří tak podklad pro celkové zhodnocení významu této velikostní kategorie nálezů, jejichž geografické rozložení podávalo až do devadesátých let 20. století značně nerovnoměrný obraz. Změnu přinesla poslední desetiletí.

Druhý oddíl podkapitoly je vyhrazen hromadným nálezům. Obsahuje autorovy dodatky ke starším nálezům Čistěves (okr. Hradec Králové), 1896, a Poděbrady (okr. Nymburk), 1936, jeho nové podrobné určení české složky nálezu Žatec (okr. Louny), 1937, katalog nálezu Mladá Boleslav – Podlázky, 2011, přehled složení nálezu Hradec Králové, 1970, a předběžnou zprávu o nálezu Chýšť (okr. Pardubice), 2015. Jmenované nálezy mu poskytly podněty k formulaci nových poznatků. Tak revize a zpracování královehradeckého nálezu posloužily k úvahám o správnosti zařazení denárů Cach 185 a 226 do doby krize českého státu (999-1004), byly podkladem k rozpoznání úředního mincovnictví knížete Oldřicha na Kouřimi za vlády jeho bratra Jaromíra, vedly po autorem provedeném epigrafickém rozboru k rozpoznání Boleslavovy mincovny v Olomouci, nového mincmistra Cacze na Vyšehradě a k identifikaci dalších ražeb mincmistra Conrada na Vyšehradě (s. 189). Podobný výčet by byl možný i v případě dalších zde uvedených nálezů.

Obdobně autor pojednává o nálezové situaci na Moravě, kde sleduje jednotlivé a drobné nálezy mincí 2. poloviny 10. století (17 lokalit, s. 218-275) a Moravské poklady (3 lokality, s. 276-311). Zabývá se pouze nálezem s mincemi bezpečně patřícími 10. století. Vysoký počet vyskytujících se falz (nálezy z Olomouce a Zelené Hory u Radslavic) se mu stal podnětem k hlubším zamyšlením o jejich původu. Soudí, že je velmi diskutabilní uvažovat o moravském původu a o vzniku mimo oficiální mincovny. U exemplářů ze Zelené Hory u Radslavic nesouhlasí s názorem J. Videmana (s. 231), že jde o napodobeniny českých denárů typu Cach 13 či 14. Označuje je za soudobá falza denárů Jindřicha II. Bavorského. Více se problematice falz věnuje v kapitole Imitativní ražby a soudobá falza (s. 332-337). Pokud jde o tři vybrané moravské poklady, nesouhlasí s názorem Pavla Radoměrského, že pro datování nálezu Opava – Komárov (okr. Opava), 1881, je směrodatná pouze mince ve Slezském zemském muzeu a dobu uložení určuje rokem 1002 (s. 290). Nálezu dosud nebyla věnována pozornost, jakou by si zasloužil a je velice žádoucí sumarizovat základní fakta a pokusit se o revizi relevantních poznatků. Publikuje katalog dochované části torza pokladu. Uložení nálezu Kojetín – Popůvky (okr. Přerov), 1891, 2009-2013, datuje na rozdíl od publikace V. Nováka, J. Videmana, P. Kouřila, L. Richtera a M. Zmrzlého (nález zde datován léty 995/996), do období po roce 1002. To jsou léta, kdy byl uložen i třetí poklad, Kelč (okr. Vsetín), 1938. Dokumentaci nálezu autor doplňuje novým matriálem, který se mu podařilo dohledat v numismatické sbírce Národního muzea, kam byly v letech 1996 a 1998 převzaty dohledávky pokladu, provedené pomocí detektoru kovů v letech 1989-1994 a 1997-1998.

Formou katalogu zpřístupňuje českou část pokladu (s. 300-309), který je typickým příkladem depotu zlomkového stříbra. Podobným příkladem je i nález Kojetín – Popůvky.

Na analýzu moravských pokladů navazuje výklad o uložení pokladů, přinášející fotograficky a kresebně dobře vybavený katalog keramických nádob z 12 lokalit v Čechách a na Moravě (s. 315-326). Podkapitulu uzavírá souhrnný text o pokladech mincí 2. poloviny 10. století s přehlednou tabulkou nalezišť, druhu nálezů, dobou uložení, počtem kusů a datem nálezů (s. 327-328). Zde se autor vyjadřuje mimo jiné k době uložení hromadných nálezů (pokladů) a k jejich původním vlastníkům. Proti tradiční představě, že tyto nálezy byly ukládány do země v období válek a nepokojů, soudí, že tomu bylo naopak. Byly ukládány v klidných dobách mezi těmito událostmi. Jejich vlastnictví spojuje s domácí teaurací mincí, pravděpodobně prováděnou příslušníky vládní elity, pověřenými správou vybraných hradišť (s. 330).

Navazujících 150 stran textu je detailním obrazem českého mincovnictví 10. století. Autor zde plně využívá poznatky získané studiem nálezového materiálu i kriticky přijímané výsledky badatelského snažení jiných autorů. S problematikou je dobře seznámen. Úvodem věnuje pozornost imitativním ražbám a soudobým falzům (s. 332-337). Zastřešující pojem „imitativní ražby“, užitý vídeňským profesorem Wolfgangem Hahnem pro početnější skupinu nehezky a nekvalitních mincí považuje za zavádějící, neboť mince nepředstavují jednotnou skupinu a je tedy třeba na ně nadále pohlížet jednotlivě a rozlišovat ražby s korumpovanými opisy a soudobá falza. Odmítá v poslední době objevující se snahy spojovat tyto ražby s vyšším rozsahem monetizace lokální směny a dokonce s jejich možnou ražbou na lokální úrovni především na Moravě. Lokaci těchto ražeb mimo oficiální mincovny pokládá za nereálnou. Jiným zde řešeným tématem je užití mincí v rámci pohřebního rituálu. Revizí starších nálezů se nebývale rozhojnily doklady obolu mrtvých, jehož rozšíření se předpokládalo až v počátcích 11. století. Nové nálezy posouvají datování již do 2. poloviny 10. století, což je v souladu i s novými polskými nálezy.

Po stručném čtyřstránkovém připomenutí obolu mrtvých je vlastním obolům (půl denárům) oprávněně věnováno více než třicet stran, na nichž autor představuje jednak tzv. blíže nepřirazené oboly ze sbírky Národního muzea (14 kusů - s. 344-351), jednak exempláře z nálezů Nagyarszány, které jsou uloženy v Maďarském národním muzeu (20 kusů - s. 352-362 - česká složka nálezů byla původně určena s chybami, které převzal do svého katalogu František Cach. Autor nově publikuje po osobní revizi). Za současného stavu zpracování je

známo 21 míst, kde byly nalezeny tzv. blíže nepřirazené oboly typů Cach 165 – 184. Autorem provedené revize ukázaly, že oboly nejsou zastoupeny 20 variantami, jak je uvedeno u Cacha, ale 48 variantami, což nasvědčuje významnou produkci. Podklady použitelné pro datování obolů (vazby na zahraniční vzory, ikonografie, typologie a nálezové okolnosti) naznačují, že skupina tzv. blíže nepřirazených obolů typu Cach 165-184 byla ražena v průběhu 80. let 10. století. Autor upozorňuje na metodické chyby studia, odmítá moravský původ obolů a jejich ražbu moravskými velmoži (viz J. Videman). Oboly vznikaly v oficiálních mincovnách. Z provedeného epigraficko-ikonografického rozboru vyplývá rozdělení obolů na dvě skupiny – pražskou a vyšehradskou.

Epigraficko-ikonografický rozbor se stal autorovi významným východiskem i pro formulaci závěrečných částí práce, věnovaných počátkům vyšehradského a moravského mincovnictví v 10. století, mincmistrům na českých denárech a nevládním ražbám v Čechách. Tak při hledání analogií k opisům na vyšehradských obolech narazil na skupinu denárů frýzského typu používající v opise různé tvary písmen a ligatury. Jejich detailním srovnáním (typ Cach 108, 109, 118) dospěl k závěru, že se ražby pražské a vyšehradské mincovny kromě opisů záměrně rozlišují v obrazové části. Provedenou revizí získal velmi podstatnou ikonografickou pomůcku k rozlišení ražeb – dvojí vyobrazení kotvičky. Vyšehradské ražby byzantinizujícího a frýzského typu významně mění starší názory na počátky vyšehradského mincování. Podle autora mohlo dojít ke zřízení zdejší mincovny nejdříve v roce 980, pravděpodobněji v polovině osmdesátých let 10. století. Cenným přínosem je podrobný obrazově dokumentovaný ikonografický rozbor pražských a vyšehradských ražeb jednotlivých typů.

Výklad počátků moravského mincovnictví v 10. století (s. 381-393) je autorovým novým pohledem založeným na určení denáru typ Cach 136 jako moravské olomoucké ražby Boleslava II. Typ nese v rubním opise vedle jména mincmistra Mizlety skupinu písmen, z níž nelze vyčíst jméno pražské ani vyšehradské mincovny. První etapu mincovnictví na Moravě tak lze vymezit přibližně léty 990 – 995. Objevné jsou i autorovy poznatky o jménech vyšehradských mincmistrů (s. 400-406), odkryté díky jeho novému způsobu čtení mincovních opisů. Na rozdíl od dosavadní interpretace opisů nacházející v nich pro 10. století ničím nedoložená slovanská jména Noc a Zanta, nové čtení přináší jména známá a používaná – Conrad, Athas, Cacz / Cace. Jména mincmistrů dokládají i internacionalitu českého

mincovnictví 10. a 11. století (s. 407), naznačují vazby k určitým kulturním, geografickým okruhům.

Závěrečná část zpracování je věnována nevládním ražbám v Čechách (s. 410-480). Svým detailním rozbořem i zde autor přináší řadu objevných zjištění. Aktualizuje a doplňuje své dřívější publikace o slavníkovském mincovnictví, vyjadřuje se ke společným ražbám Soběslava Slavníkovce a biskupa Vojtěcha a zcela nově přichází s výkladem k denáru typ Cach 164, v němž rozpoznal denár třetího pražského biskupa Thiddaga z let 1003 – 1004.

IV. Dotazy k obhajobě

Vzhledem k frekvenci používaných termínů prosím o vysvětlení, čím je určen rozdíl nálezu a pokladu, a o upřesnění obsahu termínů „nález mincí, jednotlivý nález, hromadný nález, poklad, depot“. Objasnit by si zasloužilo i rozdílné označení „denár tzv. velkého střížku“ – „denár velkého střížku“ a „nález sekaného stříbra“ – „nález zlomkového stříbra“.

V. Závěr

Podrobnější souhrn obsahu předložené práce snad dostatečně ukazuje šíři sledované problematiky. Zpracováním autor plně prokazuje schopnost vědecké práce se smyslem pro přesnost, korektnost a odpovídající formu prezentace výsledků. Do zpracování vnesl vlastní pohledy, dílčí části spojil v organický celek, který nepochybně vyvolá pozornost a bude podnětem dalšího výzkumu i péče o hmotný numismatický materiál, pramenný zdroj historických oborů.

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako prospěl.

V Praze dne 14. srpna 2019

PhDr. Eduard Šimek, CSc.